

GOVOR IN GOVORNA KOMUNIKACIJA V UČNIH NAČRTIH ZA OSNOVNO ŠOLO IN GIMNAZIJO TER V KATALOGIH ZNANJ

SIMONA PULKO, MELITA ZEMLJAK JONTES

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
simona.pulko@um.si, melita.zemljak@um.si

Govor je ključna človekova dejavnost, ki omogoča sporazumevanje z okolico. Za otrokov razvoj je pomembno, da že od rojstva dobi priložnosti za učenje sporazumevanja ob ustrezni podpori in zgledu. Govor ima individualno vlogo pri razvoju posameznika in družbeno vlogo pri sporazumevanju z drugimi. Eden temeljnih namenov jezikovnega pouka je razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem (knjižnem) jeziku, tj. praktično in ustvarjalno obvladovanje vseh sporazumevalnih dejavnosti (tudi govora) in jezikovnosistemskih osnov. Z vidika prisotnosti poučevanja govora, strategij poučevanja in s poudarki na razvijanju govornih sposobnosti so analizirani učni načrti za slovenščino za osnovno šolo iz let 2011 in 2018 ter učni načrt za slovenščino za gimnazije iz leta 2008 ter katalogi znanja za slovenščino. Zanimalo naju je, kolikšen je poudarek na razvijanju pravorečne zmožnosti in na razvijanju zapisovalne zmožnosti govora, tudi v različnih načinih transkribiranja glede na stopnjo izobraževanja.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2024.15](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.15)

ISBN
978-961-286-882-6

Ključne besede:
slovenščina,
poučevanje govora,
učni načrt,
katalog znanja,
transkripcija govora

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2024.15](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.15)

ISBN
978-961-286-882-6

Keywords:
Slovene,
teaching the speech,
curricula,
catalogue of knowledge,
speech transcription

SPEECH AND SPEECH COMMUNICATION IN CURRICULA FOR ELEMENTARY SCHOOL, SECONDARY SCHOOLS AND IN CATALOGUES OF KNOWLEDGE

SIMONA PULKO, MELITA ZEMLJAK JONTES
University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
simona.pulko@um.si, melita.zemljak@um.si

Speech is a human activity that is important primarily of its communicative language function. A child's development requires appropriate support and role models from birth in order to create opportunities for learning to communicate. Speech plays an individual role in one's development and a social role in communication with the environment. One of the fundamental goals of language learning at school is the development of communication skills in the Slovene (literary) language, i.e. the practical and creative mastery of all communication activities (including speaking) and the basics of the language system. The analysis provides an overview of teaching the speech, teaching strategies and the emphasis on the development of speaking skills in the curricula for Slovene in primary schools (2011, 2018), the curricula for Slovene in secondary schools (2008) and the catalogues of knowledge for Slovene. One of the research goals was also to focus on the standard pronunciation development and the development of orthographic skills, including different types of transcription, depending on the level of education.

1 Uvod¹

Prispevek prinaša teoretična izhodišča razvoja govora in sporazumevalne zmožnosti s temeljnimi razpravami in ugotovitvami teh. Sledijo analiza govora in govorne komunikacije v učnih načrtih za slovenščino v osnovni šoli (2011 in 2018), govora in govorne komunikacije v učnem načrtu za slovenščino v gimnazijah (2008) ter govora in govorne komunikacije v katalogih znanj (*SSI* in *PTI*). Temu sledi tudi analiza transkripcije govora v istih učnih načrtih in katalogih znanj.

2 Razvoj govora in sporazumevalna zmožnost

Govorni razvoj otroka v predšolski dobi pomembno vpliva na celostni govorni razvoj otroka tudi v šolskem obdobju; kaže se v usvajanju ter razvijanju sporazumevalne zmožnosti otroka (Zemljak Jontes 2017: 45). V slovenskem šolskem prostoru je uveljavljen t. i. komunikacijski pristop k usvajanju jezika. Ta kot izhodišče za usvajanje jezika postavlja besedilo, sporazumevalna dejavnost oz. aktivnost pa predstavlja osnovno, ključno metodo dela s ciljem vzgojiti čim bolj učinkovitega uporabnika² jezika (Zemljak Jontes 2017: 45). O pomenu sporazumevalne zmožnosti v slovenskem izobraževalnem sistemu je bilo napisanih več razprav, monografij (npr. Bešter Turk (2011), Lipnik (1994), Kunst Gnamuš (1991, 1992), Krakar Vogel (2004), Zadravec Pešec (1994), Pulko (2007), Valh Lopert (2013), Zemljak Jontes (2017) idr.).

Bešter Turk (2011: 127) postavlja razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku kot enega izmed temeljnih ciljev predmeta slovenščina na vseh stopnjah obveznega in neobveznega izobraževanja. Avtorica poudarja, da je slovenščina učni jezik in ne zgolj učni predmet, zato je treba sporazumevalno zmožnost razvijati pri vseh predmetih, ne le pri slovenščini, pri čemer se zastavlja vprašanje, ali se načrtovalci drugih predmetov, učitelji teh predmetov ter avtorji

¹ Simona Pulko je prispevek pripravila v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Melita Zemljak Jontes je prispevek pripravila v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna, in v okviru raziskovalnega projekta ARRS Temeljne raziskave za razvoj govornih virov in tehnologij za slovenski jezik (J7-4642), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

² V besedilu je kot generičen uporabljen moški spol, ki se nanaša na vse spole.

učnih gradiv zanje sploh zavedajo vloge, ki jo imajo oz. bi jo morali uresničevati pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti. Razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku je namreč pomembno na vseh ravneh izobraževanja in ne glede na predmetno področje (Zemljak Jontes 2017: 46). Pri predmetu slovenščina je tvorjenje govornih besedil tako moč predvideti v skoraj vseh sklopih učnih načrtov, v prispevku pa bodo obravnavani tisti, ki jih učni načrti (v nadaljevanju UN) in kataloga znanj (v nadaljevanju KZ oz. KZ (PTI)) eksplicitno izpostavljajo.

3 Govor in govorna komunikacija v učnem načrtu za slovenščino (2011)

UN za osnovno šolo (v nadaljevanju OŠ) že v poglavju *Opredelitev predmeta*, v katerem opredeli slovenščino kot materni oz. prvi jezik za večino učencev ter kot drugi jezik oz. jezik okolja za pripadnike manjšin (ključni splošnoizobraževalni predmet v OŠ), poudari razvijanje in skrb za razvoj govora in govorne komunikacije kot enega izmed temeljnih ciljev (UN 2011: 4): »Učenci se pri njem usposabljaajo za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenskem jeziku.«

Namen jezikovnega pouka je med drugim razviti sporazumevalno zmožnost v slovenskem (knjižnem) jeziku, pri čemer je poseben poudarek namenjen praktičnemu in ustvarjalnemu obvladovanju vseh štirih sporazumevalnih dejavnosti, med katere sodi tudi govorjenje (UN 2011: 4).

Že v splošnih ciljih je poudarjeno, da učenci ob pisnih dejavnostih razvijajo pripravljenost za pogovarjanje in govorno nastopanje; tako izražajo svoje znanje, misli, stališča, hotenja, čustva in izkušnje, se pogajajo ter miroljubno rešujejo različna vprašanja s pomočjo tvorjenja različnih besedil tako pri jezikovnem kot tudi pri književnem pouku. S tem pa razvijajo svojo socialno, kulturno in estetsko zmožnost.

V 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (v nadaljevanju VIO) učenci v sklopu *Razvijanje zmožnosti pogovarjanja* sodelujejo v igri vlog, pri čemer ponuja UN različne vrste pogovora (neuradni in uradni osebni pogovor ter neuradni in uradni telefonski pogovor, UN 2011: 12). Različne dejavnosti razčlenbe pogovora omogočajo učencem vrednotenje razumljivosti in zanimivosti pogovora, vljudnosti obeh sogovorcev in utemeljevanje lastnega mnenja. Z učiteljevo pomočjo povzemajo temeljna načela vljudnega pogovarjanja, med igro vlog izražajo svoja občutja, vrednotijo svojo zmožnost pogovarjanja in načrtujejo, kako bi jo lahko izboljšali

(UN 2011: 8). Podobne cilje najdemo v 2. in 3. VIO, pri čemer se postopoma zmanjšuje delež učiteljeve pomoči, predlagane vrste pogovora pa so iste (UN 2011: 30). Vrste pogovorov, ki so ponujene v sklopu *Vsebine* v 3. VIO, so: neuradni in uradni osebni/telefonski raziskovalni pogovor, neuradni in uradni osebni/telefonski prepričevalni pogovor, neuradni in uradni osebni/telefonski pogajalni pogovor (UN 2011: 54).

Poglavje *Razvijanje zmožnosti govornega nastopanja*³ predvideva govorno nastopanje učencev z vnaprej napovedano temo in besedilno vrsto, pri čemer je upoštevano načelo postopnosti, saj to najprej poteka vodeno, nato pa ob ponazorilih čim bolj samostojno (izhodišče predstavlja zgled podobnega, že poslušanega besedila). Pri tem učenci vrednotijo zanimivost, živost in razumljivost besedila, predlagajo popravke, izboljšave, utemeljujejo svoje mnenje in vrednotijo rabo nebesednih spremljevalcev govorenja. Z učiteljevo pomočjo povzemajo temeljna načela uspešnega govornega nastopanja, izražajo svoja občutja med govornim nastopom, vrednotijo svojo zmožnost govornega nastopanja in načrtujejo, kako bi jo lahko izboljšali (UN 2011: 9). Vrste besedil, načrtovane za govorno nastopanje v 1. VIO, so: pripoved o doživetem/videnem/slišanem, predstavitev lastnih načrtov za dani dan/konec tedna/počitnice, obnova knjige/risanke/filma, opis sebe ali druge osebe, delovnika, predmeta/igračke, živali, prostora, zgradbe, poti v šolo/katere druge poti (UN 2011: 13).

Razvijanje pravorečne zmožnosti je v UN načrtovano po naslednjem sosledju: v 1. VIO učenci zgolj posnemajo knjižno izreko, v 2. VIO spoznajo slovenske knjižne samoglasnike ter najprej vadijo in utrjujejo njihovo izreko v besedah, zahtevnost pa stopnjujejo z vadenjem in utrjevanjem knjižnega izgovora posameznih besed in povedi. V 3. VIO učenci vadijo knjižni izgovor besed, povedi in besedil, glasno izgovarjajo besede, ob tem pa še opisujejo njihovo izreko (npr. določijo mesto naglasa, naglašeni samoglasnik in njegovo trajanje, položajne variante zvočnika *v*, glasovno vrednost črke *l* in premene nezvočnikov), preseneča pa, da pri tem ne uporabljajo strokovnih izrazov in naglasnih znamenj, znanje uzaveščajo zgolj na taksonomski stopnji rabe. V vseh treh VIO učenci med govornim nastopanjem in med pogovarjanjem z učiteljem skušajo čim bolj dosledno uporabljati knjižno izreko,

³ Poglavji *Razvijanje zmožnosti govornega nastopanja* in *Razvijanje zmožnosti tvorjenja enogovornih neumetnostnih besedil* predvidevata govorno nastopanje učencev, vendar razvijanje zmožnosti tvorjenja enogovornih neumetnostnih besedil ob tvorjenju govorenih besedil vključuje tudi tvorjenje pisnih enogovornih neumetnostnih besedil.

v svoji in tuji (govorjeni) rabi prepoznavajo pravorečne napake ter jih odpravijo (UN 2011: 11, 28, 50, 51).

V sklopu *Razvijanje zmožnosti tvorjenja enogovornih neumetnostnih besedil* učenci v 2. VIO argumentirano vrednotijo svoj govorni nastop ter poznavanje besedilne vrste. Prav tako ovrednotijo svojo zmožnost govornega nastopanja /.../ enogovornih besedil in načrtujejo, kako bi jo izboljšali (UN 2011: 25, 26). Pri presojanju govornega nastopa torej ocenjujejo samo kakovost izvedbe govornega nastopa kakor tudi vsebinsko ustreznost ter poznavanje in upoštevanje značilnosti posamezne besedilne vrste. V 3. VIO učenci uresničujejo faze sporočanja ter tvorijo (tudi govorno) čim bolj ustrezna, razumljiva in jezikovno pravilna enogovorna besedila določene vrste /.../, argumentirano vrednotijo zanimivost, živost, ustreznost, razumljivost in jezikovno pravilnost svojega govornega nastopa /.../ ter odpravljajo napake ali pomanjkljivosti, vrednotijo svojo zmožnost govornega nastopanja /.../ ter načrtujejo, kako bi jo izboljšali (UN 2011: 48). Ob tem sledijo načelom praktične stilistike, kar pa v učnem načrtu ni izrecno izpostavljeno.

Razvijanje govora je v UN posebej poudarjeno tudi pri *Književnosti*, zlasti v poglavjih *Glasno interpretativno branje književnih besedil* in *Govorni nastopi*. V obeh poglavjih so za vsa tri VIO predstavljeni načini, kako naj učenci izvajajo branje oz. na kaj naj bodo pozorni pri izvedbi govornega nastopa (npr. ob predstavitvi lastne bralne izkušnje ali ob deklamaciji, recitaciji pesmi (UN 2011: 20, 21, 41, 65)). UN za 2. in 3. VIO pri *Govornih nastopih* predvideva, da učenci v vsakem razredu pripravijo en govorni nastop, pri čemer izbirajo med ponujenimi možnostmi in se odločijo za povezavo z domačim branjem, lahko pa izberejo poljubno temo, ki je ni na seznamu, a je izbor treba utemeljiti. Pri izvedbi govornega nastopa prosto in čim bolj naravno govorijo, pozorni so na jezikovno pravilnost in ustreznost (težnja h knjižni izreki), pri tem pa upoštevajo zvočne in vidne prvine govora (UN 2011: 42, 66). V 3. VIO učenci upoštevajo vsa usvojena jezikovna znanja, prepričljivost dosegajo s premišljeno pripravo govornega nastopa na ravni razvijanja teme, pri izvedbi pa upoštevajo zvočne in vidne prvine govora za izvedbo književnostrokovnih govornih nastopov (obravnavo književnega dela) in (po)ustvarjalnih govornih nastopov (UN 2011: 67).

V poglavju *Standardi znanja* so ciljem primerno določeni tudi standardi znanja, ki naj bi jih učenec dosegel. Tako ima skladno s cilji iz učnega načrta razvito zmožnost govornega nastopanja, ki jo izkazuje s samostojnim govornim nastopanjem z vnaprej

napovedano temo in besedilno vrsto ter tvori smiselna, razumljiva, sovisna in zaokrožena besedila, govori razločno, naravno in čim bolj knjižno, po govornem nastopu vrednoti svoj nastop oziroma nastope sošolcev (UN 2011: 74). Pravorečno zmožnost pokaže tako, da med govornim nastopanjem in med pogovarjanjem z učiteljem govori čim bolj knjižno, v svoji in tuji izreki prepozna neknjižne glasovne ali naglasne prvine ter jih zamenja s knjižnimi (UN 2011: 76). V 2. VIO učenec pravorečno zmožnost pokaže tako, da ob standardih, ki so predvideni že v 1. VIO, našteje slovenske knjižne samoglasnike in jih v besedah pravilno izgovori (UN 2011: 82), v 3. VIO pa sta pri pravorečni zmožnosti standardom 1. in 2. VIO dodana še dva standarda, in sicer obvladovanje knjižnega izgovora besed in povedi, opis tega ter prepoznavanje pravorečnih napak v besedilih in njihova odprava (UN 2011: 90).

4 Govor in govorna komunikacija v učnem načrtu za slovenščino (2018)

Učni načrt za slovenščino v osnovni šoli iz leta 2018 je v šolski praksi veljaven od 1. 9. 2019. Ker je glede obravnavanih vsebin tako glede vsebin kakor glede koncepta obravnave v veliki meri primerljiv z UN 2011, so v analizi izpostavljene zgolj razlike, dopolnitve in/ali morebitna nadgradnja UN 2011. V 1. VIO si učenci v sklopu *Razvijanje zmožnosti pogovarjanja* ogledajo posnetek oz. sodelujejo v igri vlog, in sicer v pogovoru določene vrste. Koncept obravnave je moč primerjati s konceptom obravnave v UN 2011, natančneje pa je le opredeljena izvedba dejavnosti pred ogledom posnetka in po njem (UN 2018: 9). Vrste besedil v 1. VIO, s pomočjo katerih se dosegajo cilji, so: osebni in telefonski (samo zvočni ali tudi vidni) pogovor med prijateljskoma, sorodnikoma ter med stranko in uradno osebo (npr. učitelj, zdravnica, prodajalka).

Sklop *Razvijanje zmožnosti govornega nastopanja* v 1. VIO predvideva govorno nastopanje učencev z vnaprej napovedano temo in besedilno vrsto. Tudi tukaj je koncept obravnave moč primerjati s konceptom v UN 2011, izpostaviti velja le nekaj dopolnitev: učitelj in učenci se pred govornim nastopom pogovarjajo o tem, kdaj in čemu govorno nastopamo, ugotavljajo, po čem se govorni nastop loči od pogovora in kako se nanj ustrezno pripravimo ter na kaj smo med samo izvedbo posebej pozorni (UN 2018: 10). Vrste besedil, ki jih UN predvideva za govorno nastopanje v 1. VIO, so primerljive z vrstami besedil v UN 2011.

Razvijanje pravorečne zmožnosti je v UN zasnovano po naslednjem sosledju: V 1. VIO so učenci med poslušanjem posnetih ali glasno branih besedil v knjižnem jeziku pozorni na knjižno izreko besed in povedi ter si jo skušajo zapomniti, nato jo posnemajo, vadijo in utrjujejo. Sledijo pojasnila razlik med knjižno in neknjižno izreko. Poseben poudarek je namenjen vadenju knjižne izreke zanje kritičnih besed, ki si jo učenci skušajo zapomniti. Učenci skušajo med govornim nastopanjem govoriti čim bolj knjižno in razločno, tudi sicer pa prepoznavajo svojo in tujo neknjižno izreko ter besede izgovorjajo knjižno (UN 2018: 10, 11). V 2. VIO razvijanje pravorečne zmožnosti sledi konceptu za 1. VIO, ob tem pa še učenci v besedah prepoznajo knjižne samoglasnike in utrjujejo njihovo izreko v besedah in povedih. Nadgradnja, ki jo prinaša UN, je, da učence ob morebitnih nejasnostih usmerja v kritično in premišljeno rabo ustreznih jezikovnih priročnikov v knjižni in elektronski obliki (UN 2018: 22). V 3. VIO UN ciljem 1. in 2. VIO dodaja še vadenje in utrjevanje knjižne izreke ob besedilih. Tako učenci glasno izgovarjajo (tudi berejo) besede in opisujejo njihovo izreko, npr. mesto naglasa in naglašeni samoglasnik, položajne variante zvočnika v, glasovno vrednost črk e, o, v in l, vendar pri tem ne uporabljajo naglasnih znamenj in strokovnih izrazov za zvočniške variante (kot v UN 2011). V UN je posebej izpostavljena primerjava slovenskih glasovnih in besednih prozodičnih prvin s tujimi; učenci svoje ugotovitve tudi predstavijo (UN 2018: 35, 36).

Sklop *Razvijanje zmožnosti enosmernega sporazumevanja* v 2. in 3. VIO pri učencih z dejavnostmi in vsebinami spodbuja razvijanje zmožnosti enosmernega sporazumevanja, in sicer s tvorjenjem besedil določene vrste, bodisi kot govorni nastop bodisi kot zapisano besedilo. Pri tem lahko najdemo veliko vzporednic s konceptom obravnave v UN 2011. Izpostaviti velja naslednje poudarke, ki jih prinaša UN 2018, poseben poudarek je namenjen strategijam pred govornim nastopom (npr. učenci in učitelj se pogovarjajo o strategijah in načelih učinkovitega govornega nastopanja, o tem, kako se pripravimo na govorni nastop /.../ (UN 2018: 21); pri dejavnostih po govornem nastopu pa ne prihaja do sprememb (UN 2018: 34).

Pri ciljih 1., 2. in 3. VIO pri *Književnosti* v poglavjih, ki se posvečajo govoru, tj. *Glasno interpretativno branje književnih besedil* in *Govorni nastopi*, v primerjavi z UN 2011 ne prihaja do sprememb (UN 2018: 18, 31, 45).

5 Govor in govorna komunikacija v učnem načrtu za slovenščino v gimnazijah (2008)

V *Opredelitvi predmeta* je zapisano, da je UN nadgradnja UN iz OŠ, zato se dijaki med drugim usposablajo za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje (UN 2008: 5). Med temeljnimi cilji in kompetencami je med drugim zapisano, da dijaki tvorijo učinkovita, razumljiva, ustrezna in jezikovno pravilna ustna in pisna besedila (UN 2008: 6).

V sklopu *Razvijanje zmožnosti tvorjenja enogovornih besedil* dijaki pred tvorjenjem sodelujejo v vodenem pogovoru o strategijah tvorjenja enogovornih neumetnostnih besedil, načelih uspešnega tvorjenja, vrstah enogovornih neumetnostnih besedil in značilnostih tiste vrste enogovornega neumetnostnega besedila, ki ga bodo tvorili; nato se pripravijo /.../ na govorni nastop. Tudi v tem UN je poudarek namenjen strategijam pred tvorjenjem besedil. Po tvorjenju pa dijaki vrednotijo razumljivost, zanimivost, resničnost, aktualnost, živost, učinkovitost, ustreznost in jezikovno pravilnost svojega /.../ govornega nastopa in /.../ govornih nastopov sošolcev ter utemeljujejo svoje mnenje, poslušajo mnenja sošolcev o svojem govornem nastopu in izrekajo svoje (ne)strinjanje z njimi, poročajo o svoji strategiji govornega nastopanja in jo primerjajo s strategijami sošolcev ter izdelajo načrt za izboljšanje svojih zmožnosti (UN 2008: 12). Pri tem velja poudariti, da je ob strategijah po tvorjenju posebna pozornost namenjena načelom praktične stilistike, ob tem pa še kritičnemu presojanju/vrednotenju lastnih in tujih govornih nastopov z argumentiranjem (ne)sprejemanja, (ne)strinjanja podanih mnenj. S tem se sledi cilju razvijanja kritičnega govorca in kritičnega poslušalca.

Dijaki razvijajo pravorečno zmožnost ob različnih dejavnostih poslušanja knjižne izreke in z njeno uzaveščeno rabo. V 1. letniku sistematično spoznavajo, vadijo in utrjujejo knjižni izgovor posameznih besed in povedi, prepoznavajo pravorečne napake v svojih in tujih besedilih ter jih odpravljajo, med govornim nastopanjem pa skušajo govoriti čim bolj knjižno (UN 2008: 13).

V sklopu *Razvijanje zmožnosti branja in interpretiranja književnih besedil* dijaki po branju interpretirajo besedila, ob tem izražajo svoje doživljanje, razumevanje, književna besedila aktualizirajo in vrednotijo. Poleg tega sodelujejo v pogovoru, tvorijo govornjeno /.../ enogovorno besedilo, npr. govorno nastopajo o svojem branju

besedil iz vsebinskih sklopov, recitirajo ali uprizarjajo obvezna in izbirna besedila (UN 2008: 16).

Splošno sporazumevalno zmožnost razvijajo ob branju književnih besedil, ob dialoškem odzivanju nanje in ob tvorjenju enogovornih besedil o njih oziroma o književnosti, npr. zmožnost izražanja svojega mnenja, zmožnost sprejemanja drugotnih neumetnostnih besedil, zmožnost tvorjenja učinkovitih, ustreznih, razumljivih in jezikovno pravilnih drugotnih neumetnostnih besedil (UN 2008: 16).

V poglavju *Pričakovani dosežki/rezultati* iz ciljev izpeljani tudi pričakovani dosežki oz. rezultati: pravorečna zmožnost z dosledno rabo knjižne izreke med govornim nastopom; izgovarjava besed/povedi neknjižno in knjižno, primerjava obeh izgovorov in opis knjižnega izgovora; poznavanje knjižnih glasnikov in primerjava z neknjižnimi (UN 2008: 36); razvita zmožnost kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil (pojasnilo kratice, bi lahko bila rabljena že prej v prispevku?) z zmožnostjo (uradnega) pogovarjanja; razvita (splošna) sporazumevalna zmožnost pa z dejavnim sprejemanjem drugotnih neumetnostnih besedil, z izreko in utemeljevanjem lastnega mnenja, s tvorjenjem učinkovitih, ustreznih, razumljivih in jezikovno pravilnih drugotnih neumetnostnih besedil (UN 2008: 38).

6 Govor in govorna komunikacija v katalogu znanja za predmet slovenščina (SSI)

Slovenščina je temeljni splošnoizobraževalni predmet tudi v srednjem strokovnem izobraževanju. Dijaki se med drugim usposablajo za učinkovito govorno sporazumevanje v slovenščini (KZ 2011: 2), razvijajo sporazumevalno zmožnost kot zmožnost kritičnega sprejemanja besedil različnih vrst ter zmožnost tvorjenja ustreznih, razumljivih, pravilnih in učinkovitih besedil različnih vrst (KZ 2011).

Med *Usmerjevalnimi/splošnimi cilji predmeta* velja pri razvijanju govora in govorne komunikacije poudariti, da dijaki razvijajo sporazumevalno zmožnost v slovenskem knjižnem jeziku, da obvladajo slovenski knjižni jezik in ga zavestno uporabljajo ter da znajo presoditi, ali je v danih sporazumevalnih okoliščinah ustrezna raba knjižnega ali neknjižnega jezika. Prav tako razvijajo zmožnost pogovarjanja, poslušanja (gledanja) in branja različnih besedil ter zmožnost ustnega in pisnega sporočanja (KZ 2011: 3).

V KZ je pri *Primerih sklopov za obravnavo* eden od dveh predlaganih sklopov za jezikovni pouk *Intervju*. Dijaki ob intervjuju presojujejo nebesedni jezik in izreko sogovorcev iz posnetega intervjuja ter ob tem spoznavajo in si uzavestijo značilnosti zvočnega prenosnika, razvijajo svojo pravorečno zmožnost, ki jo uresničujejo ob predlaganih dejavnostih, npr. presojujejo izreko sogovorcev v posnetem intervjuju, predstavijo osnovno razdelitev knjižnih glasnikov na samoglasnike in soglasnike, v besedah določijo obe nadglasovni prvini (tj. naglas in trajanje naglašene samoglasnika), razmišljajo o svojih pravorečnih napakah in jih ponazorijo s primeri; rešujejo dodane pravorečne vaje (KZ 2011: 17). Iz ciljev so izpeljani tudi standardi znanja, ki kot minimalne standarde določajo dijakovo razvito zmožnost upoštevanja načel uspešnega pogovarjanja in knjižne izreke (KZ 2011: 18). Po predlaganem sklopu je moč uresničevati cilje za razvijanje sporazumevalne in pravorečne zmožnosti ter razvijanje govora tudi pri drugih vrstah besedil.

Za boljšo motiviranost za učenje avtorji KZ predlagajo premišljeno povezovanje obravnavanih besedil z njihovim poklicnim življenjem, s čimer vključujejo vpeljavo avtentičnih nalog v šolsko prakso.

Tudi za področje književnosti avtorji KZ predlagajo, da dijaki besedila oz. odlomke govorno interpretirajo. Priporočljivi obliki pogovora sta okrogla miza in kviz. Dijaki v pogovoru izberejo tematsko ustrezno besedilo za individualno branje oz. govorni nastop, ki mu sledi. V govornem nastopu predstavijo problematiko književnega besedila, po nastopu o njej razpravljajo z učiteljem in s sošolci, ocenjujejo pa tudi govorno nastopanje. Skupina dijakov ob koncu obravnavanega sklopa pripravi in izvede tematski recital (KZ 2011: 40). Tudi sicer pri predlogih za ocenjevanje avtorji KZ predlagajo govorni nastop kot enega od načinov ocenjevanja ob vseh predlaganih tematskih in literarnozgodovinskih sklopih.

7 Govor in govorna komunikacija v katalogu znanja za predmet slovenščina (PTI)

Slovenščina predstavlja temeljni splošnoizobraževalni predmet tudi v poklicno-tehniškem izobraževanju (PTI). Zaradi pomena, ki ga ima slovenščina kot materni oz. prvi in/ali državni jezik v osebnem, poklicnem in družbenem uresničevanju posameznika, ima predmet obsežne in razvejane naloge. Dijaki se pri predmetu

usposabljaajo za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenskem jeziku in pridobivajo za to potrebno znanje (*KZ (PTI)*: 1).

Pri *Udejanjanju kompetenc* je zapisano, da se zaradi vsebinske in dejavnostne razvejanosti predmeta ter širokega spektra vrednot, ki jih spodbuja, razvijajo ključne zmožnosti/kompetence posameznika, med katerimi je tudi razvijanje sporazumevalne zmožnosti.

Med enajstimi predlogi sklopov, kjer je izreka posebej izpostavljena, se pojavljata dva, to sta *Pogajalni pogovor* (s sodelavcem/s poslovnimi partnerji, ob tem pa sta poudarjena izreka ter zapis besed) in *Prepričevalni pogovor* (s sodelavcem/s stranko, ob tem pa sta poudarjena izreka ter zapis povedi).

Pri učnih ciljih in dejavnostih za pouk in priporočilih ob pogajalnem pogovoru po ponovnem poslušanju/branju zapisa dela pogovora dijaki razčlenjujejo in vrednotijo izreko sogovorcev iz posnetega pogovora in jo primerjajo z zapisom ter ob tem razvijajo svojo pravorečno in pravopisno zmožnost. Dijaki presojujejo izreko sogovorcev v posnetem pogovoru. Pri tem ovrednotijo izreko vseh govorcev v javnih/zasebnih poslušanih pogovorih ter neuradnih/uradnih govornih položajih. Predstavijo osnovno razdelitev knjižnih glasnikov na samoglasnike in soglasnike; v besedah določijo obe nadglasovni prvini (tj. naglas in trajanje naglašene samoglasnika); razmišljajo o lastnih pravorečnih napakah ter jih ponazorijo s primeri; rešujejo dodane pravorečne vaje; povedi in besedila izgovarjajo tako, da zavestno uporabljajo t. i. prvine stavčne fonetike; nato vrednotijo svojo izreko in jo popravljajo; poslušajo svoje sošolce ter druge govorce, vrednotijo njihovo izreko in jo popravljajo. Pri tem velja poudariti, da je po tvorjenju posebna pozornost namenjena kritičnemu presojanju/vrednotenju lastne in tuje izreke z argumentiranjem (ne)sprejemanja, (ne)strinjanja podanih mnenj. S tem se sledi cilju razvijanja kritičnega govorca in kritičnega poslušalca.

Pri prepričevalnem pogovoru dijaki samostojno tvorijo prepričevalni pogovor in upoštevajo značilnosti uspešnega pogovarjanja ter izbirajo učinkovite strategije načrtovanja in tvorjenja, sicer pa je koncept obravnave primerljiv s konceptom ob pogajalnem pogovoru (*KZ (PTI)*: 12–13).

Govorno nastopanje se v KZ pojavlja še pri reportaži (KZ (PTI): 23), referatu (KZ (PTI): 25–27) in pri oceni ali komentarju (KZ (PTI): 35). Pri referatu dijaki pojasnjujejo razliko med govorjenjem na pamet in prosto govorno predstavitev referata z uporabo ponazoril in pripomočkov ter jo ovrednotijo. Govorna predstavitev je v KZ tudi kot predlog pri ocenjevanju; med kriteriji za vrednotenje nastopa pa je zapisan kriterij upoštevanja prozodičnih prvin in ustrezne rabe jezika.

Tudi na področju književnosti avtorji KZ pri preverjanju predlagajo samostojni govorni nastop kot poročilo o domačem branju/govorni nastop/referat/predstavitev plakata in govorne poustvarjalne interpretacije (recital pesmi/uprizoritev odlomka iz dramskega besedila/uprizoritev dramatisiranega odlomka pripovednega besedila) (KZ (PTI): 49).

8 Transkripcija govora

Razvijanje pravorečne zmožnosti je pri predmetu slovenščina ob tvorjenju govornih besedil moč predvideti v skoraj vseh sklopih učnih načrtov. V prispevku predstavljenih UN in KZ, kjer je slednje zapisano eksplicitno, se vseskozi nakazuje tudi specifične obravnave in udeležanja pravorečja v povezavi s pravopisjem.

Pri tem je ključno fonološko oz. glasovno zavedanje, ki ima v abecednem sistemu pisave osrednjo vlogo pri učenju branja in pisanja. Ključni elementi glasovnega zavedanja so: (a) glasovno razločevanje (razločevanje dolžine besed in razločevanje glasov med seboj), (b) glasovno razčlenjevanje (členitev povedi na posamezne besede, posamezne zloge in na posamezne glasove) ter (c) poznavanje in uporaba knjižnega naglasa ter knjižne izreke. Glasovno zavedanje kot metajezikovno zmožnost glasovnega procesiranja jezika je treba razvijati na vseh strokovnih področjih, ne le na področju (slovenskega) jezika, in na vseh ravneh izobraževanja. Oblikujejo jo različne ravni, hierarhično razporejene glede na zahtevnost miselne operacije, potrebne za njihovo izvedbo, posamezne ravni pa se razvijajo kronološko in so pogojene z miselnim razvojem otrok. Sposobnosti fonološkega zavedanja se razvijajo postopoma v zaporedju od največjih glasovnih enot (stalnih besednih zvez, besed, zlogov) do najmanjših, zahtevnejših (torej od stalnih besednih zvez, besed, zlogov do glasov/fonemov). Posameznikov ontogenetski razvoj jezika že v predšolskem obdobju in še v 1. VIO zajema kot ključna elementa razvijanja glasovnega zavedanja glasovno razločevanje in glasovno razčlenjevanje, v nadaljnjem

izobraževanju pa izpostavlja predvsem razlikovanje med knjižno in neknjižno izreko (2. VIO: izpostavljeno spoznavanje razlik med knjižnimi in neknjižnimi naglasi; 3. VIO, srednješolsko izobraževanje: ločevanje in razumevanje razlik med knjižnimi in neknjižnimi naglasi ter zmožnost uporabe knjižnega naglasa oziroma knjižne izreke) (Zemljak Jontes, Bednjički Rošer (2020: 107–136); Krajnc Ivič, Zemljak Jontes (2022: 174–204)).

Ena novejših in nekako najbolj vseobsegajočih opredelitev glasovnega zavedanja (Čok in Brčnaninović 2015) opredeljuje naslednje ravni fonološkega zavedanja: (1) zavedanje o dolžini besed, (2) zaznavanje in tvorjenje rim ter aliteracij, (3) členjenje povedi na besede, (4) zlogovno zavedanje (zlogovanje in združevanje zlogov v besedo), (5) zavedanje o začetkih in koncih besed (deljenje besed na začetke in konce, združevanje začetkov in koncev v besedo, tvorjenje besed s podanimi začetki in/ali konci) in (6) fonemično zavedanje z vključevanjem prepoznavanja glasov v glasovni verigi in manipuliranjem glasov (kot so: opuščanje/redukcija, dodajanje/adicija ali nadomeščanje/substitucija glasov, členjenje/segmentacija glasovne verige na glasove in spajanje glasov v besede) (Čok in Brčnaninović 2015).

Pri pripravi in izvedbi ter seveda vrednotenju vseh vrst govornih besedil po UN in KZ za slovenščino je še kako pomembno, da je besedilo ustrezno zapisano in da govorniku nudi čim boljše (tudi fonetično in fonološko) pomoč za ustrezno knjižno izgovarjavo. Tako je pravzaprav smiselno način zapisa (transkripcijo) prilagoditi zmožnostim človekovega ontogenetskega razvoja. Sodobni normativni jezikoslovni priročniki (*Slovenska slovnica*, *SSKJ²*, *Slovenski pravopis*, *eSSKJ*, *ePravopis*) ponujajo prikaz nekaterih izgovornih značilnosti (npr. mesta in vrste naglasa, posebnosti v kvaliteti in/oz. kvantiteti naglašene samoglasnika, nekaterih oblikoglasnih premen, tonemskega naglasa), pri čemer so ti sicer dobrodošli, a za šolajočega se uporabnika v zapisu glede na stopnjo izobraževanja bodisi preveč zahtevni bodisi v nekaterih segmentih še premalo natančni, kar velja tudi za povprečnega splošnega uporabnika.⁴ V ta namen je smiselna uporaba prilagojenega načina zapisa po principu »Piši, kot govoriš.«, pri čemer je treba jasno in natančno zastaviti, kateri segmenti izgovarjave so (še) potrebni kot pomoč za ustreznost izgovora in kateri ne

⁴ O tem so razpravljali tudi na 1. slovenskem pravorečnem posvetu leta 2020 (<https://www.sazu.si/uploads/files/publikacije21/Rared2RAZPRAVE.pdf>) npr. H. Tivadar, L. Horjak, T. Mirtič, H. Dobrovoljc, T. Lengar Verovnik, N. Gliha Komac, M. Šekli, J. Faganel, R. Dovjak, N. Žavbi, K. Podbevšek, M. Snoj, J. Ježovnik, A. Valh Lopert, M. Zemljak Jontes.

(več). Tako lahko učenci, dijaki sami ali z učiteljevo pomočjo oblikujejo (skupne razredne ali lastne) različice t. i. poknjžženega zapisa oz. poknjžžene transkripcije. Pri tem je nujno upoštevati narečne glasovne značilnosti v primerjavi s knjižnimi ter posameznikov idiolekt, pri vsem pa je pomembna učiteljeva senzibilnost in usmerjanje otroka v prepoznavanje, zavedanje ter sprejemanje obeh glasovnih sistemov kot 'pravih', vendar v zanje ustreznih sporazumevalnih (govornih) položajih.

9 Sklep

Analiza učnih načrtov in katalogov znanj je pokazala, da so govor in razvijanje govora, govorne komunikacije ter sporazumevalne zmožnosti kot temeljni cilj(i) prisoten/-i v vseh analiziranih učnih načrtih in katalogih znanj, je pa morebiti poudarek na razvijanju (zlasti) pravorečne zmožnosti premalo eksplicitno poudarjen.

Razvijanje pravorečne zmožnosti v UN 2011 in 2018 poteka skozi premišljeno rabo, in sicer v 1. VIO med poslušanjem posnetih ali glasno branih besedil v knjižnem jeziku in usmerjanjem dejavnosti na knjižno izreko besed in povedi (učenci si jo skušajo zapomniti, nato jo posnemajo, vadijo in utrjujejo); razlike med knjižno in neknjižno izreko poskušajo pojasniti. Poseben poudarek je namenjen vadenju knjižne izreke zanje kritičnih besed, ki si jo učenci skušajo zapomniti. Med govornim nastopanjem je poudarjena čim bolj knjižna in razločna izreka. V 2. VIO razvijanje pravorečne zmožnosti sledi konceptu za 1. VIO, ob tem pa še učenci v besedah prepoznajo knjižne samoglasnike in utrjujejo njihovo izreko v besedah in povedih. Nadgradnja, ki jo prinaša UN 2018, je, da učence ob morebitnih nejasnostih usmerja v kritično in premišljeno rabo ustreznih jezikovnih priročnikov v knjižni in elektronski obliki. V 3. VIO UN ciljem 1. in 2. VIO dodaja še vadenje in utrjevanje knjižne izreke ob besedilih. Tako učenci glasno izgovarjajo (tudi berejo) besede in opisujejo njihovo izreko, vendar pri tem ne uporabljajo naglasnih znamenj in strokovnih izrazov za zvočniške variante (kot v UN 2011). V UN je posebej izpostavljena primerjava slovenskih glasovnih in besednih prozodičnih prvin s tujimi; učenci svoje ugotovitve tudi predstavijo.

V UN za gimnazije in KZ bi morebiti veljalo razmisliti o bolj dosledni kontinuiteti razvijanja pravorečne zmožnosti, saj je premalo poudarjena, zato je skrb zanjo in doslednost pri njenem razvijanju prepuščena predvsem presoji učitelja, upoštevajoč

dejstvo, da to ni zgolj ena temeljnih nalog učiteljev slovenščine, pač pa učiteljev vseh predmetnih področij.

V UN za gimnazije dijaki razvijajo pravorečno zmožnost ob različnih dejavnostih poslušanja knjižne izreke in z njeno uzaveščeno rabo, vendar pa je ta eksplisitno zapisana le v 1. letniku, kjer sistematično spoznavajo, vadijo in utrjujejo knjižni izgovor posameznih besed in povedi, prepoznajo pravorečne napake v lastnih in tujih besedilih ter jih odpravljajo, med govornim nastopanjem pa skušajo govoriti čim bolj knjižno, v vseh drugih letnikih pa je skrb zanjo ter kontinuiteta pri njenem razvijanju in dosledni ustrezni rabi prepuščena predvsem presoji učitelja. Ista problematika razvijanja kontinuitete razvijanja pravorečne zmožnosti je prisotna tudi v obeh katalogih znanj.

Literatura

- Marja BEŠTER TURK, 2011: Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine. *Jezik in slovstvo* 56/3, 122–127.
- Lucija ČOK, Anita BRČANINOVIC, 2015: Z igro glasov v angleškem jeziku do razvijanja fonološkega zavedanja. *Revija za elementarno izobraževanje* 8/1–2, 147–166.
- Mira KRAJNC IVIČ, Melita ZEMLJAK JONTES, 2022: Pristopi k celostni obravnavi besedil/Approaches to the holistic treatment of texts. *Pogled na šolo 21. stoletja v duhu kompetenc in pismenosti*. Ur. Tatjana Krapše, et al. Spletna izd. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 174–204. http://www.zrss.si/pdf/Pogled_na_solo_21_stoletja.pdf (20. 8. 2023).
- Boža KRAKAR VOGEL, 2004: *Pogled na didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1991: *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1992: *Sporazumevanje in spoznavanje jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože LIPNIK, 1994: *Mali čvek. Zbirka besedil b knjigi Metodika govorne vzgoje*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Simona PULKO, 2007: *Sporočanje v osnovni šoli*. Maribor: Dravska tiskarna.
- Alenka VALH LOPERT, 2013: *Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru*. Maribor: Litera.
- Renata ZADRAVEC PEŠEC, 1994: *Pragmatično jezikoslovje. Temeljni pojmi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije.
- Melita ZEMLJAK JONTES, 2017: Čebļavčki, brbljavčki, čvekavčki in Mali čvek Jožeta Lipnika. *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo. Ob 80-letnici Jožeta Lipnika*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 42–53.
- Melita ZEMLJAK JONTES, Barbara BEDNJIČKI ROŠER, 2020: Glasovno zavedanje: 4. gradnik. *Gradniki bralne pismenosti: teoretična izhodišča*. Ur. Dragica Haramija. 1. izd. Maribor: Univerzitetna založba Univerze: Pedagoška fakulteta; Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 107–136. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/view/515/631/1148-2> (20. 8. 2023).
- Tanja MIRTIČ, Marko SNOJ (ur.), 2021: *1. slovenski pravorečni posvet*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Razprave/Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za

- filološke in literarne vede = Dissertationes/Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis II: Philologia et litterae; 25).
<https://www.sazu.si/uploads/files/publikacije21/Rared2RAZPRAVE.pdf> (20. 8. 2023).
- Katalog znanja slovenščina (SSI)*. [http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2015/programi/SSI/KZ-
IK/katalog.htm](http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2015/programi/SSI/KZ-
IK/katalog.htm) (20. 8. 2023).
- Katalog znanja slovenščina (SSI)*. [http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/Ssi/KZ-
IK/katalog.htm](http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/Ssi/KZ-
IK/katalog.htm) (20. 8. 2023).
- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2008: *Učni načrt. Slovenščina [Elektronski vir]: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Obvezni predmet in matura. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2018/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf (20. 8. 2023).
- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2011: *Učni načrt. Slovenščina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf (20. 8. 2023).
- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2018: *Učni načrt. Slovenščina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina.pdf (20. 8. 2023).

